

кандидат політичних наук, доцент кафедри
соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології
Херсонський державний університет
(Україна, Херсон), kosser.63@mail.ru

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ОСОБИСТІСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗАСОБАМИ ОСВІТИ Й ВИХОВАННЯ

У статті досліджено філософсько-освітні аспекти формування сучасної моделі цивілізаційної особистісної компетентності засобами освіти й виховання. Наголошено на тому, що актуальним для системи освіти й для всього суспільства загалом в даному аспекті є завдання виховання творчої самостійної особистості з адекватним викликам часу набором компетенцій, який зумовлює рівень її компетентності. Підкреслюється, що інститути освіти в умовах нового тисячоліття мають зосереджувати увагу на тому, що індивідуальний розвиток особистості – це безперервний, протягом усього життя, шлях постійних пошуків, консенсусної та диссенсусної взаємодії, здійснення вибору в потоці альтернативних тенденцій. Зроблено висновок про те, що масштабні процеси, які відбуваються практично в усіх країнах світу, зокрема, реформи в сфері освіти, пов'язані зі стратегічним завданням забезпечення «укорінення» людини в соціальний світ, забезпечують її продуктивну адаптацію до умов оточуючого середовища, зумовлюють необхідність обґрунтування сучасної моделі цивілізаційної компетентності особистості.

Ключові слова: *компетенція, компетентність, цивілізація, система освіти, адекватність, соціальний проект, культура, криза.*

Постановка проблеми. У новому тисячолітті продовжується активний науковий пошук визначення категорії «компетенція». Складність детермінації поняття пов'язана з тим, що компетенція належить до розряду макроконцепцій та розглядається в системі взаємозв'язків складових елементів у цілісній структурі особистості. Актуальним є питання формування комплексу особистісних компетенцій, необхідних для будь-якої професійної діяльності, пов'язаних з перспективами особистості, й таких, що проявляються, передусім, у здатності вирішувати професійні завдання на основі використання інформації, комунікації, в тому числі, іноземною мовою, соціально-правових основ поведінки особистості в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти дослідження феномена компетенція/компетентність знайшли відображення в наукових працях зарубіжних (у тому числі – російських) дослідників, серед яких І. Байденко, Г. Белицька, О. Белкін, В. Веряскіна, Б. Гершунський, Ж. Делор, В. Загвязинський, І. Зимня, Т. Ісаєва, Є. Конюхова, Т. Конюхова, С. Кортунів, М. Кузьмін, В. Куніцин, В. Нестеров, Д. Піліпшин, Дж. Равен, Р. Уайт, Д. Хаймс, Н. Хомський, В. Хутмакер, Ед. Шорт та інші. Компетентнісний підхід в освіті, компетенції як багатоаспектна категорія сучасної науки займають помітне місце в дослідницькому активі українських дослідників, таких як Н. Бабенко, В. Гриценко, А. Кравченко, Г. Красильникова, С. Максименко, Л. Онуфрієва, Ф. Папаяні, О. Скубашевська, Г. Шатковська та інші.

Мета дослідження полягає в: експлікації понять компетенція/компетентність відповідно викликам сучасності; розгляді чотирьох моделей компетенцій, реалізованих в європейській практиці професійної освіти ще з кінця ХХ століття; визначенні методологічного підґрунтя розробки моделі особистісної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальний проект збереження й розвитку науково-технічної та гуманітарної інтелігенції, тобто, особистостей із високим рівнем компетентності, спрямований, перш за все, на вибудовування послідовної, науково обґрунтованої стратегії освітнього

процесу. Інститути освіти в умовах нового тисячоліття повинні акцентувати увагу на тому, що індивідуальний розвиток особистості – це безперервний, протягом усього життя, шлях постійних пошуків, консенсусної та диссенсусної взаємодії, здійснення вибору в ряду етіологічно альтернативних тенденцій. Чим вище ступінь невизначеності, стохастичності та евентуальності буття, тим меншим стає комплекс готових алгоритмів, схем та рецептів вирішення складних життєвих ситуацій. Актуальним для системи освіти (і для всього суспільства в цілому) в даному аспекті є завдання виховання творчої самостійної особистості з адекватним викликом часу набором компетенцій, який зумовлює рівень компетентності.

За твердженням нобелівського лауреата Амаратії Сена, метою соціального розвитку повинно бути не безмежне зростання матеріального добробуту, але, перш за все, створення для людей умов вільного вибору, який має бути реалізованим шляхом участі в значній кількості справ, у прагненні вести довге й здорове життя, в можливості доступу до знань. Ідеї Сена сутнісно кореляють з концепцією людського потенціалу, яка отримала досить широке розповсюдження в сучасному науковому дискурсі. Засаднича ідея даної концепції полягає в тому, що соціальний розвиток необхідно спрямовувати на ампліфікацію свобод людини, конкретно – на розширення можливостей реалізації кожною людиною власних прагнень, потенцій та запитів. Концепція людського потенціалу орієнтує на задоволення фізичних і духовних потреб, бажань і очікувань [2].

Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що компетенція, зокрема соціокультурна, як елемент загальної культури людини та інтегративна властивість особистості починає, в умовах, зокрема, вітчизняної трансреформації, посідати одну з домінуючих позицій в соціальному заказі суспільства системі вищої освіти. Відповідно виникає необхідність усвідомлення актуальності зростання її ролі в контексті розробки й реалізації чисельних соціальних проектів [4], серед яких проект збереження й розвитку науково-технічної та гуманітарної інтелігенції, проект збереження населення

країни, проект інноваційного державного управління та самоуправління, проект розробки перманентного моніторингу кризисів тощо.

Вбачається необхідним підкреслити, що вітчизняні дослідники визначають освіченість не як «багатознання або володіння комплексом професійних навичок, але як розвиненість різноманітних здібностей системного характеру, високий ступінь їхньої продуктивності. І це розуміння передбачає моделювання такої системи освіти, в якій головуючу роль відігравала б не традиційна трансляція знань, умінь, цінностей, норм поведінки і т. д., а створення умов для розвитку різноманітних здібностей особистості. Завдяки такому розвитку стане можливою побудова суспільства знань, яке матиме в якості фундаменту розвинену економіку» [4].

Важливою методологічною основою розробки моделі особистісної компетентності, як діяльнісного прояву особистості, є ідея дослідження людини на основі системного підходу, за якого вона розглядається і як система, і як елемент більш масштабних систем, в які людина інтегрована. Як біосоціальна істота людина перебуває одночасно і у природному середовищі як елемент природи, і в культурно-цивілізаційному просторі як активно діюча одиниця соціуму, інтегруючись, із різним ступенем органічності, до складу відповідних систем. Цивілізаційні системи знаходять вияв у технологіях промислового виробництва, масової інформатизації та комунікації, в організації систем життєзабезпечення й безпеки населення, сфери послуг тощо; проявами цивілізаційних систем є і мовне середовище, і культурні інтенції, характерні звичаї, моральні норми, ціннісні доміанти, духовні пріоритети тощо.

Вказані системи змінюються у XXI столітті набагато інтенсивніше, ніж це зазвичай відбувалося на попередніх етапах історії, що, безумовно, перевищує адаптаційні можливості індивідів (в біологічному сенсі – особин) та соціальних груп (популяцій). Усвідомлюючи важливість гуманістичних тенденцій у сучасній цивілізації та їх реалізації в системі освіти, необхідною є її підтримка; при цьому в освітньому процесі варто зосереджувати більшу увагу на пізнанні людини, її біологічних, психологічних і соціальних якостей. Безумовно,

формування ключових компетенцій, які визначають загальнокультурну компетентність, повинно співпадати з глобальними тенденціями цивілізаційного розвитку, світоглядними перевагами сучасного суспільства; в той же час ідеї гуманізму та екогуманізму, які утворюють стратегічний тренд розвитку системи освіти у ХХІ столітті, не виступають об'єктами практичного осмислення в контексті компетентнісного підходу.

На нашу думку, саме динаміка соціально-технологічного розвитку сучасної цивілізації постає основним критерієм істинності знань та практичної запитаності компетенцій, яких набуває людина протягом життя в процесі безперервної освіти та самоосвіти. Пошук продуктивних напрямів підвищення конкурентоспроможності освіти в контексті цивілізаційних трансформацій актуалізує положення стосовно того, що сучасна цивілізація етіологічно вносить суттєві корективи в систему компетентностей, яку необхідно формувати в особистості.

У ХХІ столітті, наголошує Г. Шатковська «у повній мірі виявилась фундаментальна залежність цивілізації від тих особливостей та якостей особистості, які мають закладатись в процесі навчання у вищій школі. Це пояснюється тим, що якість діяльності, якість мислення і якість інтелекту людини набувають дійсно планетарних масштабів. У нових соціокультурних умовах нового філософсько-освітнього рішення потребує протиріччя, яке існувало та існує між фундаментальною та професійною підготовкою. Реально соціально захищеним й конкурентоспроможним є професіонал з високим рівнем розвитку інтелекту, культури діяльності, мислення, діалогу, який здатен гнучко перебудувати свою діяльність, має стійку ціннісну орієнтацію на творчу самореалізацію та саморозвиток» [8, с.437].

В європейській практиці професійної освіти ще з кінця ХХ століття науковці виділяють чотири моделі компетенцій (МК1 – МК4) (Models of competence) [3]. Кожна з чотирьох моделей компетенції (МК1 – МК4) зумовлює різні підходи до планування, організації та надання вищої професійної освіти, та, зокрема, до оцінки й визнанню досягнень студента та перспективам його

працевлаштування відповідно вимогам ринку праці. Модель компетенції, що базується на параметрах особистості (МК1) лежить в основі підходів, перш за все – в освіті, які набувають особливого значення в контексті розвитку моральних, духовних і особистих якостей людини. Дана модель суттєво впливає на традиційну вищу освіту та на традиційні підходи до підготовки керівних кадрів, хоча реальні докази того, що конкретні параметри особистості визначають схильність людини стосовно певної компетенції, вельми непереконливі. Зауважимо, що до цієї моделі зазвичай ставляться з певною долею обережності, оскільки вона може привести до висновку, що кожному індивідові властиве детерміноване природою «своє» місце в суспільному житті та професійній сфері, тобто спровокувати прояви дискримінації стосовно певних категорій індивідів із генетично обумовленими психосоматичними особливостями.

Модель компетенції вирішення задач (МК2) донедавна була домінуючою при підготовці, зокрема, інженерів-прикладників у більшості західних держав, особливо в розвитку вмінь, необхідних для здійснення трудової діяльності на конкретному робочому місці. Дана модель звертає особливу увагу на засвоєння людиною стандартних (алгоритмізованих) процедур і операцій шляхом вивчення процесу праці, методів роботи тощо. Сильна сторона даного підходу в тому, що він дозволяє помітно скоротити час навчання виконанню конкретних задач, пов'язаних із конкретним робочим місцем. «Слабкість» підходу в тому, що освітня програма може стати надмірно звуженою. Засвоюючи тільки обмежений набір знань, умінь і навичок, людина в майбутньому може зіткнутися з певними труднощами за необхідності адаптації до змін методів і форм праці або технологій; на ринку праці подібний індивід зможе запропонувати лише обмежений комплекс умінь (компетенцій).

Модель компетенції для продуктивної діяльності (МК3) підкреслює важливість досягнення результатів та є вельми розповсюдженим підходом до компетенції в спеціальностях і професіях, де діяльність вимірюється за результатами, наприклад, продаж товарів та послуг, управління проектами або

виробництвом. Освіта й навчання, що базуються на цьому положенні, розраховано переважно на спроможність студентів навчатись самостійно. Безсумнівною перевагою даного підходу є те, що він може дати можливість тим, хто розраховує тільки на власні сили, навчитися дуже швидко досягати своєї мети. Втім, цей підхід не враховує тих, чия внутрішня мотивація може бути невисокою. Особлива увага приділяється прагматичному підходу до змісту освітньої програми, а не «новомодним» ідеям та стратегіям; в результаті людина може отримати обширні, але поверхневі знання у власній професійній сфері та володіти деякими дуже високо розвиненими навичками (компетенціями), але їм може не вистачати інших, необхідних для адаптації до змін або для зміни місця роботи, спеціальності чи професії.

Модель управління діяльністю (МК4) описує діяльність, як функцію соціального контекста людини, в якому існує певний порядок вимог та очікувань стосовно людини на робочому місці, які можуть бути взаємоузгодженими. Подібні очікування ґрунтуються на вимогах, які висувають роботодавці, характері виконуваної роботи, моделях взаємодії з іншими, законодавчій базі, яка стосується конкретної трудової діяльності та на інших соціальних факторах. Відповідно до даного підходу, увага приділяється як обсягу, так і глибині змісту навчальних планів і програм, з тим, щоб потенціальний працівник відповідав повному набору вимог, які висуваються при працевлаштуванні, незалежно від того, де він конкретно буде працювати.

Логіка розгляду зазначеної проблеми формує підхід, у рамках якого актуальним є обґрунтування сучасної моделі цивілізаційної компетентності особистості. Дана модель, на нашу думку, має включати в себе певний комплекс базових параметрів, кожен із яких зумовлює формування конкретної компетенції. В цілому припустимо розглядати модель цивілізаційної компетентності особистості як міру адекватності індивіда наявному, в даному контексті сучасному, рівню суспільного розвитку, стану матеріальної та духовної культури. При цьому адекватність слід розглядати ампліфіковано – як необхідний комплекс світоглядних положень, знань, умінь, досвіду,

особистісної зацікавленості, що зумовлює вирішення певних питань й особистої відповідальності, якість сприйняття людиною стимулів внутрішнього та оточуючого світу, завдяки чому вона обирає оптимальну для даної ситуації систему реакцій – модель поведінки, конструктивно оцінює та продуктивно нормалізує життєві ситуації. Модель включає в себе:

1. Компетенції, пов'язані з комунікацією. В основі будь-якої комунікативної стратегії лежить мова, мова – це «інструмент соціальної влади, оскільки висловитися нейтрально неможливо: будь-яке використання мови припускає ефект впливу. Здійснення «соціальної влади» припускає, що за мовним виразом завжди стоять чийсь інтереси, погляди, мета. Ці інтереси визначають комунікативну мету. Останні можуть бути описані не просто в термінах конкретних мовних актів і пропозицій, а через поняття вищого рівня, наприклад глобального наміру (глибинної стратегії) і комунікативної тактики» [7, с.52].

Компетенції, пов'язані з комунікацією, мають знаходити втілення й конкретизацію в державній мовній політиці, зокрема в освітній сфері. Така політика має бути спрямована на забезпечення:

- гармонійного розвитку й активного використання української мови як однієї з головних цінностей усієї української політичної нації;
- вільного функціонування й розвитку мов національних меншин;
- такого знання іноземних мов, яке б істотно сприяло активній участі громадян України у світових цивілізаційних процесах і міжкультурних діалогах [6].

2. Компетенції, пов'язані з духовним світом людини. Релігія, як інститут виховання моральності, є природним й необхідним атрибутом і окремого індивіда, і всього народу загалом. На думку вітчизняного філософа Ф. Папаяні [4], кожен народ, який зберігає та охороняє свою країну, історично усталену культуру, інститут сім'ї, свою духовність, повинен, у першу чергу, зберігати моральний закон, властивий певній релігійній традиції. Виконання людьми морального закону може стати бажаним узгодженням вільного людського

розуму й природних ритмів, когеренцією матеріального й духовного світів, яка забезпечить становлення і розвиток громадянського суспільства, в якому будуть реалізовані ключові цінності людини – його життя і свобода, рівність прав, сподівання на справедливість та солідарність.

3. Компетенції, пов'язані з історично зумовленими звичаями, традиціями та ментальними особливостями. В умовах прогресуючої глобалізації та інтернаціоналізації часом, світове співтовариство дедалі більше уваги звертає на вивчення, збереження та розвиток традицій, звичаїв та обрядів. Вони мають зайняти сьогодні провідне місце у формуванні національної культури та імплікації регіональних і національних культур, які набувають поширення в умовах зростаючої глобальної цілісності. Сучасна культура, вступаючи в принципово новий етап глобалізації гуманістичних цінностей, має поєднати людство на загальнолюдських цінностях, творчому розвитку особистості, поширенні наукового знання й передових технологій, взаємозбагаченні національних культур, екологічному відношенні до життя й навколишнього середовища. Людство, на переконання Н. Бабенко «йде до зближення інтересів, до взаємодії в розвитку й виживанні. І водночас жоден народ не бажає втратити найліпших якостей і прикмет своєї самобутності, неповторності. Традиції, звичаї і обряди – це наша спільна історія, яка живить і єднає нас. І ми сьогодні з усією відповідальністю маємо ставитися до формування високого національного ідеалу, гуманістичного за своїм спрямуванням і змістом, розмаїтого і багатого формами і способами вираження» [1, с.67].

4. Компетенції, пов'язані з суб'єктивною самоідентифікацією. Самоідентифікація стає актом, який завершує процес становлення самостійної та відповідальної особистості громадянського суспільства, її самовизначення. Вона стає показником, який свідчить, з одного боку, про досягнення особистістю певного суверенітету, про сформованість в контексті необхідних соціальних ролей власної індивідуальності, а з іншого – про громадянський вибір, який робить особистість, визначаючи дистанцію свого ставлення до

різноманітних структур та інститутів суспільства, пов'язуючи з ним своє власне «Я» [5].

Компетенції, на нашу думку, когерують із цілями освіти, реалізуючись в її результатах; вони зумовлюють обсяг того, що повинна буде знати й вміти людина, котра виконала освітню програму, володіє набором свідомо засвоєних етичних норм та має практичні навички конструктивної соціальної інтеракції.

Висновки. Таким чином, масштабні декомпозиційні процеси, які відбуваються практично в усіх країнах світу, зокрема, реформи в сфері освіти, співпадаючи зі стратегічним завданням забезпечення «укорінення» людини в соціальний світ, його продуктивну адаптацію до умов оточуючого середовища, зумовлюють необхідність обґрунтування сучасної моделі цивілізаційної компетентності особистості. Дана модель повинна містити в собі певний комплекс базових параметрів, кожен із яких зумовлює формування конкретної компетенції, а сумарно – зростання рівня загальної компетентності індивіда.

Список використаних джерел

1. Бабенко Н.Б. Українські народні традиції, свята і обряди як прояви сімейної культури / Н.Б. Бабенко // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв . – 2013. – № 2. – С. 62-67.
2. Веряскина В.П. Ценностно-нормативные источники концепции человеческого потенциала / В.П. Веряскина // Человек. – 2005. – №2. – С. 42-45.
3. Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов, образовательных программ и учебных планов. – ETF (European Training Foundation), 1997. – 160 с.
4. Гражданское общество в эпоху тотальной глобализации / Научн. ред. проф. И.И. Кальной, доц. А.В. Горбань. – Симферополь: ИТ «АРИАЛ», 2011. – 648 с.
5. Картунов С.В. Национальная идентичность: Постижение смысла / С.В. Картунов. – М.: Аспект Пресс, 2009. – 589 с.

6. Максименко С.Д. Цивілізаційні процеси і розвиток особистості / С.Д. Максименко // Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – 2012. – Вип. 15. – С. 3-18.
7. Скубашевська О. Мовні стратегії інноваційної освіти / О. Скубашевська // Вища освіта України. – 2007. – № 4. – С. 51-55.
8. Шатковська Г.І. Характеристика фундаменталізації навчання студентів у контексті сучасних стратегій удосконалення навчання у вищій школі / Г.І. Шатковська // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: збірник. – 2011. – Вип. 89. – С. 437-440.

References

1. Babenko N.B. Ukrainski narodni tradytsii, sviata i obriady yak proiavy simeinoi kultury / N.B. Babenko // Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv . – 2013. – № 2. – S. 62-67.
2. Veryaskina V.P. Tsennostno-normativnyie istochniki kontseptsii chelovecheskogo potentsiala / V.P. Veryaskina // Chelovek. – 2005. – №2. – S. 42-45.
3. Glossariy terminov ryinka truda, razrabotki standartov, obrazovatelnyih programm i uchebnyih planov. – ETF (European Training Foundation), 1997. – 160 s.
4. Grazhdanskoe obschestvo v epohu totalnoy globalizatsii / Nauchn. red. prof. I.I. Kalnoy, dots. A.V. Gorban. – Simferopol: IT «ARIAL», 2011. – 648 s.
5. Kortunov S.V. Natsionalnaya identichnost: Postizhenie smysla / S.V. Kortunov. – M.: Aspekt Press, 2009. – 589 c.
6. Maksymenko S.D. Tsyvilizatsiini protsesy i rozvytok osobystosti / S.D. Maksymenko // Problemy suchasnoi psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohiiienka, Instytutu psykholohii im. H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy. – 2012. – Vyp. 15. – S. 3-18.
7. Skubashevska O. Movni stratehii innovatsiinoi osvity / O. Skubashevska // Vyshcha osvita Ukrainy. – 2007. – № 4. – S. 51-55.

8. Shatkovska H.I. Kharakterystyka fundamentalizatsii navchannia studentiv u konteksti suchasnykh stratehii udoskonalennia navchannia u vyshchii shkoli / H.I. Shatkovska // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohichni nauky: zbirnyk. – 2011. – Vyp. 89. – S. 437-440.

Kostyuchkov S.K Political Science, Associate Professor of Social Work, Social Pedagogy and Sociology, Kherson State University (Ukraine, Kherson), kosser.63@mail.ru

Establishing modern civilization personal competence model means education and training

In the article the philosophical and educational aspects of modern civilization model of personal competency means education and training. Emphasized that relevant to the education system and for society as a whole in this aspect is the problem of education of the creative personality independent with adequate competences set of challenges of the time, which determines the level of competence. It is emphasized that the institutions of education in the new millennium should focus on the fact that individual personality development – is a continuous, lifelong, permanent way searches dissensus and consensus cooperation, making choices in a stream of alternative trends. It is concluded that large-scale processes that occur in almost all countries, including reforms in education, connecting with the strategic task of «rooting» of man in the social world, its productive adaptation to the environment, necessitate justification modern model civilizational competence of the individual.

Keywords: competence, competence, civilization, education system adequacy, social projects, culture, crisis.

Костючков С.К., кандидат политических наук, доцент кафедры социальной работы, социальной педагогики и социологии, Херсонский государственный университет, (Украина, Херсон), kosser.63@mail.ru

Формирование современной модели цивилизационной личностной компетентности средствами образования и воспитания

В статье исследованы философско-образовательные аспекты формирования современной модели цивилизационной личностной компетентности средствами образования и воспитания. Отмечено, что актуальной для системы образования и для всего общества в целом в данном аспекте является задача воспитания творческой самостоятельной личности с адекватным вызовам времени набором компетенций, обуславливающим уровень компетентности. Подчеркивается, что институты образования в условиях нового тысячелетия должны сосредоточивать внимание на том, что индивидуальное развитие личности – это непрерывный, в течение всей жизни, путь постоянных поисков, консенсусного и диссенсусного взаимодействия, осуществление выбора в потоке альтернативных тенденций. Сделан вывод о том, что масштабные процессы, которые происходят практически во всех странах мира, в частности, реформы в сфере образования, связаны со стратегической задачей обеспечения «укоренения» человека в социальный мир, обеспечивают его продуктивную адаптацию к условиям окружающей среды, обуславливают необходимость обоснования современной модели цивилизационной компетентности личности.

Ключевые слова: компетенция, компетентность, цивилизация, система образования, адекватность, социальный проект, культура, кризис.